

Een bakker die zijn hoorn blaast, ca. 1660-1663, olie op paneel, 36,5 x 30,7 cm, privécollectie. De bakker kondigt de komst van vers brood aan terwijl zijn vrouw net een blad met warme broodjes uit de oven heeft gehaald. Dit is vermoedelijk ook een zelfportret van de kunstenaar.

Metsu

the making of

De Nederlandse kunsthistoricus Adriaan Waiboer (38) is curator bij de National Gallery in Dublin en de samensteller van de grote Gabriël Metsu-expositie die nu in het Rijksmuseum is te zien. In Dublin trok zijn tentoonstelling tienduizenden Ieren. Hoe kreeg Waiboer ze zo massaal het museum in voor een daar toch onbekende Nederlandse zeventiende-eeuwse schilder?

TEKST: HARMKE KRAAK PORTRETFOTOGRAFIE: DENISE KEUS MMV: RONALD KRAAYEVELD

‘Liefde, leven en mode van de 17de eeuw’

Dublin keek zijn ogen uit. En ook Adriaan Waiboer had vooraf niet kunnen bevroeden dat zoveel mensen naar Gabriël Metsu zouden komen. Hoewel: ‘Ieren houden van *story tellers*. En Metsu blijkt bij nadere studie ook een onvervalste verhalenverteller, soms zelfs een regelrechte grappenmaker. En al zijn er in Ierland niet zoals in een paar Nederlandse gemeentes straten naar hem vernoemd, er zijn wel schilderijen van Metsu te zien in de vaste opstelling van de National Gallery.’

Met zijn 38 jaar is Metsu-specialist Adriaan Waiboer een van de jongste curatoren van de National Gallery in Dublin. In 2004 werd de Nederlander door het museum aangetrokken. Uit de vele sollicitanten kwam zijn naam naar voren, terwijl hij toen nog bezig was te promoveren in Amerika. De aanstelling was voor hem een grote kans: in de museumwereld zijn maar weinig banen te vergeven. De collectie van de National Gallery beslaat de periode van de Renaissance tot halverwege de twintigste eeuw. Het domein van Waiboer zijn de vier Hollandse zalen, tweeënhalve Vlaamse zaal en een halve Duitse zaal. Pronkstukken van het museum zijn wat Adriaan betreft de twee Metsu's: *Een briefschrijvende man* (1664/1665) en *Brieflezende vrouw* (1664/1665).

Waiboer: ‘Beide werken vallen op door hun heldere kleuren die heel modern aandoen. Het eerste doek vertelt het verhaal van een briefschrijver, die in voor die tijd modieuze kleding is afgebeeld. Hij schrijft aan zijn minnares. Het tweede doek toont een vrouw met een geamuseerd lachje, bijna zoals de Mona Lisa. Zij houdt de brief tegen het licht en schermt hem tegelijk af van de nieuwsgierige meid. De meid onthult achter een gordijn een schilderij van een zee bij slecht weer, een waarschuwing aan de vrouw des huizes dat liefde zo onstuimig is als de woeste

baren. Dat zou duiden op een stormachtige relatie en op het feit dat de minnaar zich op gevaarlijk terrein begeeft.’

Glorie van de Gouden Eeuw

Adriaan Waiboer groeide op in Tiel. Hij is getrouwd met een Ierse en woont in een mooie buitenwijk van Dublin. Een deel van zijn familie komt uit de kunst- en antiekhandel. Hij begon in Leiden aan een rechtenstudie, maar stapte na een jaar over op kunstgeschiedenis en daarvoor bleek hij een enorme passie te ontwikkelen. ‘Bij kunstgeschiedenis moet je erboven uitsteken, er is zoveel concurrentie voor zo weinig banen. Ik had de motivatie en gedrevenheid om in dit vak wat te bereiken. Het was voor mij kiezen tussen een goede kunsthistoricus worden of een middelmatige advocaat.’

Na zijn afstuderen - zijn scriptie betrof de Haarlemse schilder Willem de Poorter - ging Waiboer een jaar naar Londen om te studeren aan The Courtauld Institute of Art. Vervolgens vertrok hij naar New York en Washington om te promoveren. Adriaan: ‘Anders dan in Nederland betekent promoveren in Amerika dat je opnieuw allerlei vakken gaat volgen en dat maakte het voor mij interessant.’ Een geschikt promotieonderzoek had hij nog niet. ‘Het moest iets zijn dat me vier of vijf jaar lang echt zou kunnen boeien. Dat ik me wilde beperken tot één kunstenaar, stond voor mij al wel vast. Mijn begeleider vroeg me op een dag: ‘Waarom richt je je niet op Gabriël Metsu?’ ‘Die is toch al gedaan?’, was mijn eerste reactie. Maar niets bleek minder waar, er was slechts één Amerikaan me voorgegaan. Aanvankelijk dacht ik: Metsu is weliswaar een goede maar ook een beetje saaie kunstenaar. Zijn onderwerpen waren brieven en kantklossen en ik was vooral met mythologische en Bijbelse tafereelen bezig...’ »

GRAPPENMAKER

Toegegeven, je moet misschien iets (meer) weten van de humor in de Nederlanden van de zeventiende eeuw. Dan zie je pas echt de grappes die Metsu maakte in zijn werk. Waiboer: ‘In de zeventiende eeuw maakten veel schilders veelvuldig gebruik van symbolen en metaforen waarvan de betekenis ons is ontgaan. Neem de afbeeldingen van gevogelte op veel werk. Vogelen had een seksuele connotatie. Vandaar dat fazanten en patrijzen vaak voorkomen. Maar wat deed Metsu? Die schilderde een gepluimd haantje. Daar werd toen hartelijk om gelachen. Grappig dat de lereren daar onmiddellijk de humor van inzien!’

Detail van ‘Het geschenk van de jager’, ca. 1658-1660, olie op doek, 51 x 48 cm, coll. Rijksmuseum, Amsterdam. De uitdrukkingen ‘op jacht gaan’ en naaien - de vrouw is aan een borduurwerkje bezig - hebben nu nog steeds een dubbelzinnige betekenis als verwijzing naar liefde en wellust.

Het zieke kind, ca. 1663-1664, olie op doek, 32,2 x 27,2 cm, coll. Rijksmuseum, Amsterdam. Hierin is Metsu zichtbaar beïnvloed door Vermeer. Dit schilderij geldt als een van de meest sprekende afbeeldingen van onderlinge toewijding in de Nederlandse kunst.

Briefschrijvende man, ca. 1664-1666, olie op paneel, 52 x 40,5 cm, coll. National Gallery of Ireland, Dublin. De amoureuze bedoelingen van deze gentleman worden gesuggereerd door twee symbolen van lust achter hem: de geiten op het schilderij en de duif, uitgesneden in de gouden lijst eromheen.

> De oude drinker, ca. 1663, olie op paneel, 22 x 19,5 cm, coll. Rijksmuseum, Amsterdam. Het nauwkeurige penseelwerk doet denken aan dat van de Leidse fijnschilders Gerrit Dou en Frans van Mieris. Maar Metsu's techniek was losser dan die van zijn Leidse tijdgenoten. Hij wist altijd levendigheid in zijn toets te behouden en daar werd hij ook om gewaardeerd.

‘Levensecht met het losse penseel’

Portret van curator Adriaan Waiboer in de National Gallery in Dublin.

> Brieflezende vrouw, ca. 1664-1666, olie op paneel, 52,5 x 40,2 cm, coll. National Gallery of Ireland, Dublin. De meid rechts onthuld door het gordijn op te houden een waarschuwing voor haar meesteres: een schip op woelige baren, een verwijzing naar het toen heersende idee over de liefde als onstuimige zee.

Een paar weken later was Waiboer met dezelfde professor in het Rijksmuseum tijdens de tentoonstelling De Glorie van de Gouden Eeuw. De professor liet hem de Metsu's zien - waaronder de twee werken uit Dublin - en gaf tekst en uitleg. Waiboer: 'Toen viel het kwartje en wist ik: deze schilder is zó goed! Als ik me de komende vier of vijf jaar op Metsu's werk mag concentreren, mag ik mezelf gelukkig prijzen.'

Subtiële emoties

Voor het samenstellen van een tentoonstelling over Metsu kreeg Waiboer direct groen licht. Hij gaf de expositie eigenhandig vorm, van de tekstpanelen tot de rangschikking. Ook schreef hij een boek en een catalogus. Wat Metsu zo goed en bijzonder maakt? Waiboer: 'Ten eerste zijn technische vermogen om materialen te kunnen schilderen, de stofuitdrukking, zoals koper, satijn en hout maar ook de menselijke huid. Technisch vermogen impliceert overigens niet per se nauwkeurigheid. Metsu was er juist een meester in om levensecht te schilderen met 'losse penseel' zoals dat heet. Enorm aantrekkelijk is ook de manier waarop Metsu gemoedstoestanden uitbeeldt. Daarin excelleert hij. Iemand als Jan Steen bijvoorbeeld legt de emoties er duimendik bovenop. Vermeer beperkt zich juist tot wat afstandelijke, raadselachtige uitdrukkingen, denk maar aan *Het Melkmeisje*. Metsu trekt je echt in het schilderij. Hij legt emoties op een subtiële manier vast en weet daardoor sympathie op te roepen. In het Engels heet dat 'emotional participation'. Een goed voorbeeld daarvan is *Het Zieke Kind*. Het is een van Metsu's mooiste werken, vind ik. Als toeschouwer voel je meteen medelijden met dit kind.'

Tentoonstelling

De expositie 'Gabriël Metsu 1629-1667' is een hommage aan deze zeventiende-eeuwse Nederlandse genreschilder. Ondanks zijn relatief korte leven was Metsu een van de meest geliefde schilders in zijn tijd. Zijn schilderijen werden voor aanzienlijke bedragen verhandeld. In de achttiende en negentiende eeuw was Metsu bekender dan Vermeer, wiens werken zelfs aan hem werden toegeschreven. Ongeveer 40 van zijn beste schilderijen uit internationale musea en privé-collecties zijn samengebracht, waaronder werken die onlangs zijn herontdekt en voor het eerst in soms meer dan 250 jaar naar Nederland terugkeren. In de catalogus wordt aan de hand van een aantal essays de sociale context van Metsu's leven en werk gedocumenteerd. In de inleiding laat Adriaan Waiboer zijn licht schijnen over de levensloop, het werk en de reputatie van de kunstenaar in diens eigen tijd en in de loop der eeuwen. 16 december t/m 20 maart, Rijksmuseum Amsterdam, www.rijksmuseum.nl en 17 april t/m 24 juli, National Gallery of Art, Washington, www.nga.gov

Over het leven van Gabriël Metsu is niet veel bekend, behalve dat hij uit Leiden kwam en als twintiger naar Amsterdam verhuisde. Waiboer: 'Hij werd slechts 37 jaar, maar had toen al een heel schildersleven achter de rug. Zijn grote voorbeelden waren Gerrit Dou uit Leiden en Gerard ter Borch uit Deventer. Dat waren toen de toonaangevende schilders van het dagelijks leven. Andere invloeden kwamen van Frans van Mieris, Nicolaas Maes, Pieter de Hoogh en Johannes Vermeer. Ze waren tevens concurrenten van elkaar en waarschijnlijk waren ze veel beter van elkaars werk op de hoogte dan wij denken. Ze namen de trekschuit om elkaars ateliers te bezoeken.'

Verloren gewaand

De in totaal veertig werken die nu in Amsterdam en Washington getoond worden, zijn voornamelijk uit Europa en de Verenigde Staten afkomstig. Waiboer: 'We willen het beste van Metsu laten zien uit alle periodes. Het was een hele toer om de werken bij elkaar te krijgen. Eerst ben ik alle musea afgegaan om mondeling een en ander 'los te peuten'. Pas daarna hebben we de officiële bruikleenaanvragen ingediend. Die aanpak werkte. Omdat exposities rond één enkele schilder zeldzaam zijn - de laatste van Metsu was in 1966 in De Lakenhal in Leiden - waren musea zeer bereidwillig hun medewerking te verlenen. Alleen als schilderijen deel uitmaken van een legaat en maar in één bepaald museum getoond mogen worden, of als een werk niet in goede staat is om te reizen, vang je bot.' Waiboer is actief gaan zoeken naar verloren gewaande schilderijen van Metsu en heeft er een aantal weten te traceren, onder meer via een Amerikaanse kunsthandelaar. 'Binnenkort reis ik naar Zwitserland, waar zich ook nog een Metsu bevindt die ik alleen van een foto ken. Of ik Metsu onderhand niet beu ben? Daar heb ik maar één antwoord op: nee, want kwaliteit verveelt nooit.' «

IMAGOPROBLEEM

Niet ongebruikelijk, ook vanwege de felle concurrentiestrijd tussen de vele schilders om kopers voor hun werk, was dat zij elkaar wat betreft thema's, composities en voorstellingen scherp in de gaten hielden, leentjebuurspeelden. Wat had succes, wat niet? Waiboer: 'Die Metsu was daar wel heel bedreven in, al deden zijn collega's en concurrenten dat ook. Maar Metsu heeft wellicht een imagodeuk opgelopen, omdat het soms wel heel erg obvious was. Daar heeft hij last van gehad, misschien niet in zijn eigen tijd, maar later zeker wel. Onzin, maar het heeft mij misschien wel gemotiveerd Metsu's werk in een nieuw en verfrissend daglicht te stellen.' Wat nu, als er geen Waiboer was geweest, zou die expositie er dan überhaupt zijn gekomen? Waiboer, bescheiden: 'Ach, dat weet ik niet. Maar mijn enthousiasme zal best hebben geholpen deze tentoonstelling van de grond te krijgen.'